

Prof. dr hab. Iwona Sagan
Zakład Geografii Społeczno-Ekonomicznej
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Gdański

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr **Magdaleny Biernackiej** pt. „**The impact of institutional aspects on the availability, accessibility, and attractiveness of green spaces in Lodz**” („Wpływ czynników instytucjonalnych na istnienie, dostępność i atrakcyjność terenów zieleni w Łodzi”) wykonanej pod kierunkiem dr. hab. Jakuba Kronenberga prof. UŁ i dr Edyty Łaszkiewicz w Zakładzie Analiz Systemów Społeczno-Ekologicznych Katedry Gospodarki Regionalnej i Środowiska Instytutu Gospodarki Przestrzennej Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego Uniwersytetu Łódzkiego w Łodzi.

Uwagi wstępne

Podstawą wykonania recenzji była uchwała Komisji Uniwersytetu Łódzkiego ds. Stopni naukowych w dyscyplinie ekonomia i finanse z dnia 9 maja 2022 roku powołująca mnie na recenzenta przedłożonej rozprawy.

Recenzowaną rozprawę stanowi zbiór czterech artykułów opublikowanych w uznanych czasopismach naukowych o zasięgu międzynarodowym. Publikacje ukazały się w latach 2018 – 2022. Są to w kolejności chronologicznej publikacji i uporządkowania w rozprawie:

Artykuł 1: Biernacka M., Kronenberg J., 2018. *Classification of institutional barriers affecting the availability, accessibility and attractiveness of urban green spaces*, Urban Forestry & Urban Greening, 36, 22-33;

Artykuł 2: Biernacka M., Kronenberg J., 2019. *Urban green space availability, accessibility and attractiveness, and the delivery of ecosystem services*, Cities and the Environment, 12, 1/5, <https://digitalcommons.lmu.edu.cate>;

Artykuł 3: Biernacka M., Kronenberg J., Łaszkiewicz E., 2020. *An integrated system of monitoring the space availability, accessibility and attractiveness of urban parks and green squares*, Applied Geography, 116, DOI: 10.1016/j.apgeog.2020.102152;

Artykuł 4: Biernacka M., Łaszkiewicz E., Kronenberg J., 2022. *Park availability*,

accessibility, and attractiveness in relation to the least and most vulnerable inhabitants, Urban Forestry & Urban Greening, 73, DOI: 10.1016/j.ufug.2022.127585

Według danych, sumaryczny IF wynosi 13,314, a sumaryczna wartość punktowa artykułów wynikająca z listy MEiN równa się 300 (art.1 i 4 – Urban Forestry & Urban Greening: IF = 4,537, 100 pkt MEiN; art.3 – Applied Geography: IF= 4,24, 100 pkt MEiN; art.2 – nie posiada IF i nie jest indeksowany na liście MEiN)

Badania stanowiące podstawę empiryczno-analityczną przedłożonego dorobku zostały zrealizowane w ramach projektowego konkursu BiodivERsA COFUND finansowanego przez NCN. Projekt realizowany był we współpracy z Centrum Geodezyjnym Miasta Łodzi.

Do zestawienia, w formie załączników, dołączono oświadczenia Doktorantki i współautorów publikacji określające ilościowo (w %) wkład każdego z nich w powstanie artykułów. Z oświadczeń wynika, że udział Doktorantki był na poziomie 75 – 80%. Opis jakościowy wkładu Doktoranta wskazuje, że obejmował on wszystkie etapy realizacji badania poczynając od sformułowania koncepcji badań, poprzez zebranie materiałów i danych źródłowych, prowadzenie analiz, graficzną prezentację wyników i przygotowanie manuskryptu do publikacji. W procesie publikacji wszystkich artykułów Doktorantka była autorem korespondującym.

Przedłożona do recenzji praca, poza zasadniczym tekstem czterech artykułów została opatrzona kilkunastostronicowym wstępem oraz krótką, liczącą pięć i pół strony dyskusją i wnioskami. Na całość opracowania składają się ponadto streszczenia w języku polskim i angielskim oraz sześć załączników, z których dwa to uzupełniające materiały do dwóch spośród czterech artykułów, natomiast pozostałe cztery załączniki to oświadczenia współautorów.

Analiza przedłożonego do recenzji materiału jest poprawna od strony formalnej. Wszystkie wymagane dokumenty zostały zgromadzone. Parametry ilościowe dorobku wskazują na jego wysoką wartość. Należy podkreślić, że wszystkie artykuły opublikowano w niebudzących wątpliwości co do rzetelności procesu publikacyjnego i recenzenckiego czasopismach. Rola Doktorantki w powstaniu artykułów i ich publikacji, jak wynika z oświadczeń, była wiodąca. Fakt, że w przypadku wszystkich artykułów była ona autorem prowadzącym korespondencyjnie proces publikacji jest tego potwierdzeniem. Publikacja serii artykułów w renomowanych, międzynarodowych czasopismach świadczy o uznaniu znaczenia i wartości merytorycznej badań.

Uwagi ogólne merytoryczne

Doktorantka w serii opublikowanych artykułów podejmuje bardzo istotny, a ciągle słabo w polskiej literaturze zbadany i opisany problem roli i znaczenia zieleni w obszarach zurbanizowanych i urbanizujących się. Tradycyjnie parki miejskie pełniły i pełnią rolę substytutu naturalnych terenów zieleni obecnych w krajobrazie otwartym. Rosnąca skala miast, tempo i stresujący charakter życia ich mieszkańców sprawiają, że rośnie wartość tego typu przestrzeni publicznej w miastach. Jak bardzo jest ona pożądana, może świadczyć fakt, że założenie parku, czy nawet jedynie skweru, niemal nigdy nie stanowi przedmiotu kontestacji społecznej, podczas gdy brak otwartych terenów zieleni lub chęć przejęcia na inne cele nawet niewielkiego ich fragmentu może i często wywołuje protesty mieszkańców. Podjęty temat ma więc nie tylko ważne znaczenie poznawcze ale stanowi studium o wysokich walorach aplikacyjnych.

Wszystkie publikacje stanowiące podstawę rozprawy doktorskiej są spójne tematycznie i metodycznie. Publikowane w rytmie corocznym, kolejne artykuły stanowią ciąg etapów wynikających z logiki postępowania badawczego, ukierunkowanych na realizację głównego celu badawczego. Celem tym według zapisu Autorki jest *klasyfikacja barier instytucjonalnych wpływających na podaż terenów zieleni*. We wszystkich artykułach badanym studium przypadku jest miasto Łódź, co czyni zbiór publikacji zwartą całością badawczą.

Dokonując typologicznego opisu badanych terenów zieleni Doktorantka odwołuje się do trzech charakterystyk, a mianowicie podstawowego faktu istnienia takiego terenu, jego dostępności oraz atrakcyjności. Opisuje wskazane trzy wymiary jako poziomy wyposażenia miasta w zielen. Takie zdefiniowanie cech terenu sugeruje wyraźną hierarchiczność poszczególnych aspektów, co wydaje się nie do końca słuszne. Co prawda logika rozumowania wymaga aby teren po pierwsze istniał, po drugie był dostępny aby wreszcie móc ocenić jego atrakcyjność użytkową i estetyczną. Jednak fizycznie istniejący i dostępny teren o bardzo niskiej atrakcyjności może nie istnieć w świadomości i doświadczeniu dnia codziennego mieszkańców. Rodzi się wówczas pytanie czy jego obecność faktycznie przyczynia się do poprawy warunków życia w mieście. Problem ten komplikuje dodatkowo pytanie o to, czyje warunki życia i na jakim poziomie ulegają poprawie, co jest problemem adresowanym w ostatnim z załączonych artykułów. Z tego względu słuszniejszym byłoby mówienie o wymiarach (dimensions) niż o poziomach (levels) miejskich terenów zieleni.

Istnienie, dostępność i atrakcyjność terenów zieleni jest tytułowym hasłem i zwornikiem wszystkich tekstów składających się na dysertację. W efekcie zbiór artykułów stanowi monograficznie jednolity opis problemu. Przeprowadzone w poszczególnych artykułach analizy są silnie osadzone w badaniach empirycznych i udokumentowane zgromadzonym materiałem dokumentacyjnym. Analizy kartograficzne wykonano z wykorzystaniem technik GIS.

W części wstępnej Autorka zestawiała w formie tabelarycznej cele i hipotezy badawcze każdego z artykułów. Celem badawczymi pierwszego z serii artykułów była identyfikacja i klasyfikacja barier instytucjonalnych ograniczających tworzenie miejskich terenów zieleni, a w kolejnym kroku identyfikacja aktorów i posiadanych przez nich uprawnień i mandatów mających wpływ na powstawanie tych barier. Z systematyzującej analizy pierwszego artykułu został wyprowadzony kolejny krok badawczy, a mianowicie określenie w jakim stopniu zidentyfikowane bariery instytucjonalne ograniczające podaż terenów zieleni wpływają na świadczenie usług ekosystemowych. W kolejnym kroku badawczym został zaproponowany zestaw wskaźników umożliwiających kwantyfikowalne określenie obecności barier i ich siły w ograniczaniu podaży terenów zieleni w mieście. Ostatni krok badawczy przedstawiony w czwartym artykule odnosi się do aspektów społecznych wszystkich trzech wymiarów podaży terenów zieleni w mieście tzn. nasycenia nimi przestrzeni miasta, ich dostępności oraz atrakcyjności. Doktorantka bada cechy miejskiego systemu terenów zieleni pod kątem dostępu do niego i wykorzystania przez różnie ekonomicznie uposażone i rozmieszczone w przestrzeni miasta grupy społeczne. Podejmuje tym samym jeden z najbardziej aktualnych obecnie problemów segregacji i polaryzacji przestrzennej mieszkańców miast ze względu na dostęp do terenów zieleni.

Na wysoką ocenę zasługuje diagram zamieszczony we wstępie, ilustrujący związki badawcze pomiędzy poszczególnymi artykułami, wykazujący spójność i komplementarność poszczególnych etapów realizacji projektu badawczego rozpisanego na kolejne kroki analityczne.

Uwagi merytoryczne szczegółowe

W pierwszym z artykułów Doktorantka formułuje dwie hipotezy badawcze. Pierwsza z nich zakłada, że na istnienie, dostępność i atrakcyjność miejskich terenów zieleni ma wpływ obecność barier instytucjonalnych. Druga hipoteza zakłada, że instytucje formalne mają silniejszy wpływ na istnienie barier niż nieformalne co wydaje się być z jednej strony raczej

dość oczywistym założeniem, a drugiej jednak trudno weryfikowalną hipotezą. Kwestia dotyczy rozumienia pojęcia instytucji nieformalnych. Nie ma wyraźnej definicji co Autorka rozumie pod pojęciem instytucji i barier nieformalnych. Ma to szczególne znaczenie w odniesieniu do barier. Jakie bariery psychologiczne zdaniem Autorki są formalne a jakie nie. Wskazanie takich form współzarządzania rozwojem miasta jak partycypacja społeczna, budżet obywatelski jako nieformalnych instytucjonalnie kanałów oddziaływania na kierunki polityki miejskiej budzi szereg wątpliwości, a co najmniej wymaga dyskusji. Szczególnie wobec wprowadzania przez kolejne miasta tzw. zielonego budżetu partycypacyjnego. Uznanie organizacji pozarządowych za instytucje nieformalne wymaga co najmniej uzasadnienia. Pojęcia formalnych instytucji i oddziaływań nie można ograniczyć jedynie do prawnych regulacji zapisanych w dokumentach. Wszelkie ciała doradcze, różnego typu i poziomu rady, w tym rady społeczne są ciałami włączonymi w formalny proces decyzyjny. Badanie nieformalnych wpływów na kierunki polityki miejskiej jest bardzo trudne i wymaga żmudnych studiów związanych z reżimami władzy, nieformalnymi koalicjami interesów itp., które istnieją poza oficjalną sceną polityki miejskiej i nie przyjmują żadnej formy organizacyjnej czy instytucjonalnej. Nieformalną naturę mogą też mieć miejskie ruchy społeczne i protesty.

Tradycyjnie w dyskusji nad problemami towarzyszącymi kształtowaniu systemów terenów zieleni w miastach wprowadzane jest pojęcie konfliktów, wynikających z formy użytkowania terenu. W znacznym stopniu jest ono zbieżne z rozumieniem barier opisywanych w dysertacji. Kwestie zaniechań w tworzeniu obszarów zielonych lub ich należytych utrzymywaniu często dobrze wyjaśniają konflikty funkcji i interesów różnych podmiotów aktywnych na scenie miejskiej. Spektakularnym przykładem roli i znaczenia konfliktów w polityce miejskiej były protesty mieszkańców wobec liberalizacji prawa do wycinki drzew, które doprowadziły do ponownego zaostrzenia zapisów prawnych czyli zmiany barier formalnych. Nawiązanie do tego procesu znajduje się w artykule drugim zbioru. Kluczem do zrozumienia istnienia lub braku barier, we wszystkich wyróżnionych obszarach: ekonomicznym, planistycznym, prawnym, behawioralnym i organizacyjnym są konflikty, które szczególnie w kwestiach środowiskowych angażują szerokie spektrum podmiotów i aktorów formalnie i nieformalnie uczestniczących w polityce miejskiej. W artykule brakuje nawiązania do tego posiadającego długie tradycje i obfitą literaturę nurtu badawczego.

Niewątpliwą wartością wprowadzającego w problem badawczy artykułu jest uporządkowanie zakresów i rozumienia trzech zasadniczych pojęć, wyznaczających ramy analizy we wszystkich składających się na dysertację tekstach: *availability*, *accessibility*, *attractiveness*, odpowiadających poszczególnym wymiarom – poziomom charakteryzującym miejskie tereny zieleni. Powszechnie używane terminy, a szczególnie ich polskie tłumaczenia są nieostre, znaczeniowo zachodzące na siebie i często są używane przez autorów zamiennie. Przeprowadzona dyskusja definiująca ich zakresy jest pomocna nie tylko na potrzeby prac Doktorantki ale generalnie badań nad miejskimi terenami zieleni.

W drugim z artykułów, podejmującym problem istnienia barier instytucjonalnych w kontekście świadczenia usług ekosystemowych, Doktorantka stara się dowieść, że każdy z wymiarów miejskich terenów zieleni w różnym stopniu wpływa na usługi ekosystemowe. Zakłada również, że fizyczny dostęp do terenów zieleni nie jest wystarczający aby zapewnić dostęp do usług ekosystemowych. Analiza została przeprowadzona na konkretnych przykładach odnoszących się do Polski oraz Łodzi. Artykuł ten co prawda nie wzbogaca punktowo zestawionego dorobku, bowiem został opublikowany w otwartym dostępie internetowym Uniwersytetu Loyola Marymont, niemniej jego wartość merytoryczna nie budzi wątpliwości. Wzbogaca on analizę problemu o dobrze opisane przypadki formowania się, przebiegu i skutków konfliktów środowiskowych w miastach. Ukazuje zmianę środowiskowej świadomości społecznej mieszkańców miast, która może mieć decydujący wpływ na zmianę formalnych uwarunkowań polityki w zakresie publicznych terenów zieleni. Opisane spory o zielenie dobrze ukazują konfliktogenność ciągle ostrego w polskiej tradycji podziału między przestrzenią prywatną i publiczną.

W kolejnym kroku badawczym, czyli trzecim z serii artykułów Autorka rozwija metodykę prowadzenia badań, skupiając uwagę na zbudowaniu zestawu wskaźników odnoszących się do trzech podstawowych wymiarów: istnienia, dostępności i atrakcyjności analizowanych w Łodzi terenów zieleni. Hipoteza, która jest przedmiotem weryfikacji zakłada, że każdy park w mieście jest narażony na występowanie barier, chociaż wpływają one na podaż terenów w różnym stopniu. Hipoteza ta ma raczej ograniczone, żeby nie powiedzieć banalne znaczenie poznawcze. Artykuł ten jest silnie zorientowany metodycznie i to raczej w kwestiach związanych z możliwością tworzenia i zastosowania proponowanych wskaźników, a także ich porównywalności należałoby poszukiwać pytań badawczych.

Walorem tego opracowania jest próba operacjonalizacji badań miejskich terenów zieleni. Autorka proponuje konkretne narzędzie, którego wykorzystanie może ułatwić

planowanie i zarządzanie terenami zieleni miejskiej. Obszerne zestawienie tabelaryczne, detalicznie prezentujące zastosowaną procedurę tworzenia wskaźników opisujących występowanie poszczególnych barier na wszystkich badanych poziomach, dostarcza materiału umożliwiającego wykorzystanie opracowanej procedury przez innych badaczy. Tym samym otwiera możliwości prowadzenia analiz porównawczych.

Uzyskane w wyniku analizy rozkłady przestrzenne nasilenia występowania barier wpływających na istnienie, dostępność oraz atrakcyjność terenów zieleni w Łodzi, jak również mapa syntetyczna barier wskazują na mozaikowy charakter ich występowania. Autorka zauważa pewne prawidłowości intensyfikacji barier w relacji do wielkości obszarów i ich lokalizacji w przestrzeni miasta jednak zależności te nie są ostre. Może to sugerować albo dużą przypadkowość występowania barier, albo obecność innych ukrytych czynników wynikających z idiosynkratycznych cech obszaru i jego znaczenia w polityce miejskiej. Problem ten jest na pewno wart dalszych analiz.

Ostatni z artykułów poświęcony jest nasilającej się kwestii społecznej niesprawiedliwości środowiskowej w przestrzeniach miast i coraz powszechniej obserwowanych procesom tzw. zielonej gentryfikacji. Artykuł ten dowodzi rosnącej dojrzałości badawczej i otwierania się Doktorantki na kolejne, ważne poznawczo i aplikacyjnie aspekty analizowanego zagadnienia.

Paradoksalnie wraz z intensyfikacją polityki zmierzającej do tworzenia nowego zielonego ładu i planowania miast zielonych, problem dostępności do terenów zieleni o pożądanej jakości staje się kolejnym elementem segregacji przestrzennej i wykluczenia społecznego w przestrzeniach miast. Problem ten dodatkowo pogłębia proces starzenia się społeczeństwa. Zasadniczym czynnikiem odpowiedzialnym za tzw. zieloną gentryfikację, do której odwołuje się Autorka jest zmiana wartości renty gruntowej obszarów sąsiadujących z terenami zieleni publicznej. Zazielenianie miast stało się elementem zwiększania zysków z rynku nieruchomości, z ruchu turystycznego, z pozyskiwania inwestorów. Wobec egzystencjalnego dla mieszkańców znaczenia terenów zieleni trend ten jest szczególnie społecznie szkodliwy.

Artykuł ma raczej charakter pilotażowego wykorzystania zidentyfikowanych we wcześniejszych pracach barier do oceny sprawiedliwości społecznej w polityce tworzenia i utrzymania terenów zieleni w Łodzi. Mało wyraźną segregację w dostępie do miejskich terenów zieleni Autorka tłumaczy inicjalną fazą procesów segregacji społecznej w Łodzi, wynikającą z post-industrialnego i post-socjalistycznego charakteru miasta. Trudno się z tym

zgodzić bowiem rozwarstwienie społeczne postępuje w całym kraju już od ponad trzech dekad. Konieczna byłaby dyskusja dotycząca wybranych do badania wskaźników rozwarstwienia społecznego. Wskaźniki wykorzystane w badaniu skupiają się na bezrobociu i zasiłkach. Niewątpliwie pozwalają one zidentyfikować najniżej uposażone grupy. Jednak nie są dość czułe na uchwycenie szerokich warstw społecznych mieszczących się w swoistej luce dochodowej, nieuprawniającej do zasiłków ale zapewniającej realizację podstawowych potrzeb życiowych jedynie na minimalnym poziomie. Fakt, że rozwarstwienie społeczne nie jest czytelne w społecznej polaryzacji przestrzeni miasta może wynikać z dużej inercji zmian infrastrukturalnych w mieście oraz głęboko nie zrównoważonego rynku nieruchomości, ograniczającego i spowalniającego mobilność mieszkaniową, a tym samym procesy polaryzacyjne. Niemniej słuszna jest uwaga w części dyskusyjnej artykułu, iż aby zapobiec społecznemu wykluczeniu w dostępie do terenów zielni należy już dziś prowadzić politykę sprawiedliwości społecznej w zakresie tworzenia, dostępu i atrakcyjności terenów zieleni.

Uwagi końcowe

W podsumowaniu recenzji stwierdzam, że opiniowana dysertacja wnosi oryginalny, cenny poznawczo, metodycznie oraz aplikacyjnie wkład w badanie polityk miejskich ukierunkowanych na tworzenie miejskich terenów zieleni. Należy docenić znacznie praktyczne i poznawcze tematyki podjętej przez Panią mgr Magdalenę Biernacką w recenzowanej rozprawie.

Wyrażone w recenzji uwagi mają charakter polemiczny. Ich celem jest otwarcie dyskusji na dalsze analityczne pogłębianie badanego zagadnienia oraz doskonalenie warsztatu badawczego. Pani mgr Magdalena Biernacka przedstawiając niniejszą pracę wykazała się posiadaniem rozległej wiedzy teoretycznej na badany temat, umiejętnością samodzielnego formułowania problemów naukowych, znajdowania oryginalnych, poprawnych metodologicznie sposobów ich rozwiązywania a tym samym prowadzenia pracy naukowej.

Stwierdzam, że recenzowana rozprawa odpowiada kryteriom merytorycznym i formalnym określonym w Ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym z dn. 20 lipca 2018 r.

W związku z powyższym, stawiam wniosek o przyjęcie rozprawy zatytułowanej „The impact of institutional aspects on the availability, accessibility, and attractiveness of green spaces in Lodz” jako pracy na stopień naukowy doktora oraz dopuszczenie Pani mgr Magdaleny Biernackiej do publicznej obrony.

Gdańsk, 21 lipca 2022 r.